

КОНЦЕПЦІЯ ДИТИНСТВА В ЄВРЕЙСЬКІЙ НАРОДНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті на основі аналізу зразків народної педагогіки євреїв (фольклору, класичних єврейських текстів та інших джерел єврейської педагогічної думки) розглядається своєрідність розуміння дитинства як особливого періоду людського життя, ролі виховання і навчання в картині світу єврейського народу.

Ключові слова: *етнопедагогіка, народна педагогіка, єврейський фольклор, класичні тексти, дитинство, навчання, виховання.*

В статье на основе анализа образцов народной педагогики евреев (фольклора, классических еврейских текстов и других источников еврейской педагогической мысли) рассматривается своеобразие понимания детства как особого периода человеческой жизни, роли воспитания и обучения в картине мира еврейского народа.

Ключевые слова: *этнопедагогика, народная педагогика, еврейский фольклор, классические тексты, детство, обучение, воспитание.*

On the basis of analysis of Jewish folk pedagogy samples (folklore, classic Jewish texts and other sources of Jewish pedagogical ideas), the article looks at originality of understanding childhood as a special period of human life, and the role of education in the worldview of Jewish people.

Keywords: *ethnopedagogy, folk pedagogy, Jewish folklore, classical texts, childhood, education, moral education.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У глобальному світі етнічний чинник стає однаково важливим у зовнішній і внутрішній політиці великих і малих держав. Пошуки національної ідеї залишаються актуальними і для країн, що тільки розбудовують громадянське суспільство, і для старих демократій у державах, пік пасіонарності яких залишився у далекому минулому. Теорії «плавильного тигля», «мозаїки етносів», «амальгами», «миски салату», діалогу культур із їх характерним для постіндустріального суспільства пріоритетом духовних цінностей над цивілізаційним утилітаризмом не наблизили людство до гармонії, тріумфу розуму і миру. Середньовічна фацеція «Народ народу різниться, народ народу боїться» не втратила і зараз своєї актуальності. Проблеми міжнародного тероризму, панісламізму, усе зростаючої ксенофобії,

етнічного і конфесіонального екстремізму викликають небезпеку нових ризиків етнічної мобілізації у двадцять першому столітті. Ці чинники здатні привести до виникнення конфронтуючих одна з одною освітніх стратегій, цілей і завдань, картин світу, у яких існують опозиції «ми» – «чужі». Сьогодні результатом соціалізації, зусиль сім'ї, школи і суспільства в місії підготовки поколінь до життя стає людина нового століття, член майбутнього глобального співтовариства, «громадянин світу», чия здатність жити і трудитися на благо країни неабиякою мірою визначається його умінням взаємодіяти і співпрацювати з представниками іншої етнічної групи, спільноти, раси.

Євреї з історією їх цивілізації, що налічує чотири тисячі років, та історією двотисячолітнього розсіяння, із їх досвідом виживання в нелюдських умовах переслідування і принижень, культом інтелектуального лідерства, відвічною установкою на виробництво якісних послуг і духовних цінностей можуть надати іншим народам урок шанування свого минулого, толерантності та чуйності до культур іноплеменників, урок солідарності та милосердя, здорового космополітизму, словом, усього того, що складає «мейнстрім» сучасного розвиненого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «народна педагогіка» ввів у науковий обіг К. Д. Ушинський, який переконливо обґрунтував правомірність цього терміна, теоретично і практично довів, що народна педагогіка є золотим фондом педагогіки наукової. На Україні першим із видатних педагогів минулого, хто звеличив життєтворчу силу народної педагогіки і сказав про неї своє авторитетне слово, був Г. С. Сковорода. Письменник, культурний діяч і педагог О. В. Духнович став автором першого на Україні підручника «Народна педагогія в пользу училищ и учителей сельских» (1857). У радянський період до ґрунтовного і всебічного вивчення виховного досвіду народу зверталися А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський. Вагомий внесок у розвиток ідей народного виховання зробили українські науковці Д. Т. Дмитренко, В. Б. Євтух, В. Т. Скуратівський, М. Г. Стельмахович. Способи віддзеркалення і функціонування в сучасній виховній практиці педагогічних переконань і досвіду

попередніх поколінь досліджували також російські вчені В. Х. Арутюнян, В. Ф. Афанасьєв, Г. Н. Волков, Я. І. Ханбіков.

В останні два десятиліття, унаслідок зростання інтересу етнічних меншин до своєї духовної спадщини – історії, мови, традицій – в Україні з'явилися дослідження, спрямовані на узагальнене теоретичне осмислення народної педагогіки окремих етносів: традицій виховання в народній педагогіці Іспанії (В. Г. Домнич), етнопедагогіки кримськотатарського народу (М. А. Хайруддінов), етнопедагогічних традицій виховання караїмів Криму (Л. І. Редькіна). Використання прогресивного народно-педагогічного доробку єврейського етносу в умовах сучасної системи освіти досі залишається вивченим украй недостатньо, хоча можна назвати роботи С. С. Бусигіної (Росія) й О. М. Геркерової (Україна), у яких здійснюється педагогічний аналіз теорії та практики сімейного виховання євреїв.

Постановка завдання. У будь-якому суспільстві концепція дитинства визначається трьома найважливішими чинниками: місце дітей у культурній традиції; дитина як об'єкт батьківської любові й турботи; дитина як об'єкт дослідження. Мета статті – виявити етнічну специфіку ставлення євреїв до дитини, визначити ціннісні основи народної педагогіки євреїв на ґрунті аналізу зразків фольклору і класичних єврейських текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Етнопедагогіка як особливий напрям у дослідженні соціалізації й освіти сформувалася в другій половині ХХ століття як міждисциплінарна галузь знань на межі етнологічних і психолого-педагогічних наук. Г. Н. Волков так визначав її предмет: «Етнопедагогіка пояснює народну педагогіку і пропонує шляхи її використання в сучасних умовах, збирає і досліджує досвід етнічних груп, заснований на багатовіковому з'єднанні народних традицій» [3, с. 4]. У багатоетнічній державі, якою є Україна, цілком природний усе зростаючий інтерес громадськості до етнопедагогічної культури, залучення педагогічної та батьківської спільноти до багатовікового досвіду виховання національних меншин. Як уважає дослідник в галузі україноіудаїки Л. Фінберг, «у кризові моменти історії, коли власна культурна традиція в уяві

людей підірвана (як це має місце в сучасних пострадянських країнах), образи «чужих» («чужинних») культур – усвідомлено або ні – набувають особливого сенсу і переосмислення ...» [12].

Євреї – етнічна група, яка проживає на теренах України майже тисячу років. Вони з'явилися на території сучасної України ще в дохристиянські часи. Разом із росіянами, білорусами і поляками євреї – найближчі сусіди українців. За висловом українського літературознавця і культуролога Сергія Єфремова, євреї, оскільки упродовж багатьох століть живуть у найтіснішому зв'язку з українським народом, «навіть не сусіди, як у більшості своїй інші народи, а одна із складових населення на українській землі» [Цит. за: 11]. В українсько-єврейських стосунках були складні періоди (Хмельниччина, Коліївщина, повстання гайдамаків, єврейські погроми на рубежі XIX-XX ст. і в період громадянської війни), проте, як стверджують фахівці з україноіудаїки, мирне співіснування цих двох народів у нашій державі – це століття добросусідських відносин.

Духовна спадщина євреїв має наднаціональне, загальнолюдське значення. Автор значної частини текстів Нового заповіту, що представляють собою систематизацію християнського вчення, апостол Павло (Савл, Саул, Шауль) був іудеєм за походженням, наверненим у християнство після містичного переживання ним явлення воскреслого Христа. Павло, великий мислитель і перший християнський богослов, якого Олександр Мень назвав «могутньою фігурою світової історії», писав у своєму «Посланні до римлян», що ізраїльтянам «належить усиновлення і слава, і завіти, і законодавство, і богослужба, й обітниці; їхні отці, з них і Христос тілом» (Послання Апостола Павла до римлян, 9:4-5). Через два століття по тому видатний єврейський філософ, теолог і лікар епохи раннього Середньовіччя Раббі Моше бен Маймон (Рамбам) сказав: «Біблія – наш патент на величність». А. В. Карташов, православний біблеїст і суспільний діяч новітнього часу, наголошував у своїх лекціях з історії російської церкви: «Єврейство є велика світова нація. Для цього ствердження богослову й історикові достатньо одного факту дарування людству Біблії і породження трьох світових монотеїстичних релігій. Нація, що грає величезну, непропорційну своїй

статистичній меншині роль у світовому господарстві, світовій політиці та світовій культурі; нація, що перевершила всіх своїм національним самоствердженням усупереч тисячоліттям розсіяння» [6].

Видатний американський правознавець ХХ століття Льюїс Брандайс відзначав, що євреї дали світу три найбільші релігії і високу концепцію моралі. Іудаїзм, християнство й іслам, що зіграли величезну роль в історії людства, виникли на Близькому Сході, і кожна з них зазнала значних взаємних впливів. Справедливі слова Мозеса Мендельсона, що іудаїзм – це не релігійне одкровення, але одкровення у сфері законодавства. Десять загальнолюдських заповідей (для самих євреїв призначалися 613!) і законодавча система, утілена у 63 трактатах Талмуду і неосяжних у товщі століть коментарях, респонсах і галахічних розпорядженнях, ретельно збережених поколіннями єврейських книжників, складають етичну концепцію іудаїзму. Про революційний характер етики євреїв для Давнього Світу писав Генріх Гейне: «Разом зі своєю вірою, зі строгими, цнотливими, навіть аскетичними шляхами, одним словом, разом зі своїм абстрактним духом – ця земля і народ її склали дивовижний контраст по відношенню до сусідніх країн і народів, відданих найбільш розкішним і плотським культам, що пропалювали життя у вакхічних гулянках. Поки Ізраїль благочестивим чином сидів під інжирним деревом, складаючи пісню на честь незримого Бога і роздумуючи про практичні істини і людські права, – у фортецях Вавилону, Ніневії, Сидону й Тиру розбурхувалися такі криваві та бруталні оргії, що від їх опису волосся наше все ще стоїть сторч. Ураховуючи все це, важко переоцінити ранню велич Ізраїлю» [Цит. за: 5, с. 65].

У Біблії [2] євреї названі синами Всевишнього, про яких Він сам, з любові до них, сказав: «Мій Син, Мій первенець – Ізраїль» (Вихід 4:22). Священна книга іудеїв Тора (П'ятикнижжя Мойсея) підкреслює особливий статус дитинства в іудаїзмі, уподібнюючи взаємини Бога з народом Ізраїлю відносинам між батьком і дитиною: «Ви діти Господа, Бога вашого» (Второзаконня 14:1). Цей особливий зв'язок стає ще очевиднішим, коли Писання говорить про збереження єврейської духовної спадщини: «Мій сину! Зберігай Мої слова, заповіді Мої сховай у себе»;

«Мій сину! слухай слова Мої уважно, і нахили вухо до Моїх глаголів» (Книга Приповідок 7:1, 4:20). І, нарешті, фраза з талмудичного трактату «Авот» («Повчання батьків»): «Улюблений (Господом) народ Ізраїлю, бо названі вони дітьми Всевишнього» [10, Тосафот Йом-Тов].

Любов до дітей – характерна риса стародавньої ізраїльської цивілізації, а чадолюбство стало однією з найбільш важливих особливостей єврейської національної психології. Один з істориків Давньої Іудеї писав: «Більш за все ми піклуємося *про виховання дітей*, про збереження законів і найважливішою справою всього нашого життя вважали дотримання відповідно до них відвічного благочестя» [9].

Іудаїзм убачає в інституті сім'ї одну з вищих цінностей: «Вінець старих людей – сини синів, а слава ж дітей – їхні батьки» (Книга Приповідок 17:6). І ще сказано: «Краса юнаків – сила, а пишність старих – сивина» («Авот» 6:8). Біблія бачить у дітях благословення Боже: «Я поблагословлю тебе вельми й дуже розмножу твоє потомство, як зорі на небі і як пісок, що на березі моря» (Буття 22:17, 32:13). Згідно з біблейським розпорядженням, дітородіння – основна мета браку. Продовження роду було однією з вищих цінностей у соціальній етиці стародавніх ізраїльтян: «Будьте плідними і множетеся, і наповняйте землю і підпорядкуйте її собі», – заповідав людям Всевишній (Буття 1:28). «Спадок Господній – діти; плід лона – нагорода», – піднесено оспівував земне батьківство цар Давид (Книга Псалмів 127: 3). «Дітей і склянок ніколи не буває забагато», – прагматично запевняє прислів'я на ідиші [8, с. 175], і, дійсно, багатодітність завжди була нормою для ортодоксальних єврейських родин.

Традиційне ставлення євреїв до дітей, основи якого були закладені в біблейську епоху, відображає норми й уявлення, характерні для патріархальної сім'ї. Влада батька у сім'ї була майже необмеженою. Але законовчителі Талмуда також підкреслювали високий статус у сім'ї дружини і дітей: «Чоловікові слід витратити менше своїх можливостей на їжу, за своїми можливостями на одяг і понад свої можливості на шанування дружини і дітей, тому що вони залежать від

нього» (Хуллін 84б). Це повеління відбивається в ашкеназькому прислів'ї: «З малими дітьми погано їси, з великими – погано вдягаєшся» [8, с. 177].

Визнаючи за чоловіком першість у важкій праці і суспільній діяльності, багато іудейських джерел наполягають на важливому духовному призначенні жінки. «Недобре чоловікові бути одному» (Буття 2:18), чоловік без дружини позбавлений цілісності, і тому Всевишній створив жінку, щоб та доповнювала своєю працею діяльність чоловіка для сумісного здійснення Божественного задуму. Згідно з уявленнями мудреців Талмуду, Всевишній, звільнивши жінку від важкої чоловічої праці, пов'язаної з підкоренням землі і роботою на ній, заповідав їй присвятити себе вищому, більш духовному завданню: будувати єврейський дім і єврейську сім'ю. Не випадково у стародавньому івриті слова «дружина» і «дім» мають загальне коріння. Цим же поглядом на духовне призначення жінки пояснюється й переконання іудеїв, що належність до єврейського народу передається за спадком через матір, а не по батьківській лінії. Уважалося, що повчальний вплив матері на дітей більш глибокий і стійкий, тоді як сліди батьківського виховання зникають швидше.

Роль жінки в ортодоксальній єврейській сім'ї характеризується тим, що вона була звільнена від багатьох релігійних обов'язків і могла повністю присвятити себе родині: власний дім єврейські жінки вважали своїм храмом, виховання дітей – богослужінням, а сім'ю – общиною. Але предметом їх особливої гордості було те, що вони створювали умови своїм чоловікам і синам навчатися в релігійних навчальних закладах: дітям – у *хедерах*, дорослим – у *бейт-мідрашах* (домах учення) або *ешивах* (духовних семінаріях). Часто успіх чоловіків був можливий лише завдячуючи допомозі дружин. Гендерний розподіл занять членів традиційної єврейської родини в діаспорах розсіяння яскраво характеризується прислів'ям «Дім чоловіка – світ, світ жінки – дім»: призначення батька полягало у забезпеченні родини всім необхідним і виявлялося в торговій, посередницькій, ремісницькій діяльності; мати наглядала домашнє господарство, виховувала дітей, а інколи й сама вдавалася до підприємництва, займаючись дрібною торгівлею,

щоб звільнити чоловіка для найбільш почесного, згідно із традицією, заняття – вивчення Тори.

Єврейський Закон усіляко підкреслює залежність життєвого благополуччя дітей від покори батьківській волі: «Шануй твого батька і матір твою, щоб довголітній був ти на землі» (Вихід 20: 12). Батьків повчали: «Хто щадить різки, ненавидить сина, хто ж його любить, той завчасу карає» (Книга Приповідок 13: 24). Від дітей при цьому вимагалася не просто пошана до батьків, але шанування, змішане зі страхом, що йде від грізних постановлень Закону: «Хто ударить батька свого або матір, скарати його смертю. Хто проклинатиме свого батька або матір, скарати того смертю» (Вихід 21: 15, 17).

Проте і застосування покарань в єврейській народній педагогіці відмічене особливими рисами. У трактаті Сангедрін 107а так визначається характер взаємин із вихованцем: «Завжди вчиняй так: лівою рукою його неначе відштовхуй, а правою притягуй його до себе». Символічно в цьому вислові те, що караюча ліва рука слабкіша від правої, але й ближча до серця. Строгість має бути висловлена м'яко і є продовженням розумної любові, – права рука, якою наближають, притягують дитину, згідно з дослідженнями сучасної фізіології пов'язана з лівою півкулею головного мозку, що відповідає за логіку й аналіз. Результат такого виховання образно визначив середньовічний іспанський поет і перекладач з арабської Абрам бан Самуїл Галеві ібн Хасдай: «Син твій, коли йому п'ять років, – твій повелитель; коли йому десять – твій раб; коли йому п'ятнадцять, – твій двійник; але потім уже – одне з двох: або друг, або ворог, залежно від виховання» [5, с. 32].

Хлопчикам як потенційним продовжувачам роду в сімейному праві стародавніх ізраїльтян (як і у багатьох інших народів) надавалася перевага, зокрема, в порядку спадкоємства майна (Числа 27:8). Особливо вшановувався первісток, який, згідно з біблейськими уявленнями, призначався Богові; його частка у спадку вдвічі перевищувала частку молодших синів (Второзаконня 21:17). Майже в усіх колискових піснях єврейського фольклору центральний персонаж – це хлопчик-первісток, старший син, до якого мати звертається зі

словами ніжності і сподівання: «моя гордість, моя надія», «життя моє», «мій *кадіш* єдиний». «*Кадіш*» – назва поминальної молитви араміїською мовою, що, за двохтисячолітньою традицією, читається старшим сином упродовж семи днів скорботи після кончини батьків і в річницю їх смерті. Колись тільки чоловіки були зобов'язані читати «*Кадіш*», і ця молитва настільки тісно пов'язувалася з чоловіками, що у Східній Європі батьки зверталися до старших синів «*кадішл*» (тобто той, хто буде читати після їхньої смерті поминальну молитву). Після смерті батька первісток ставав головою сім'ї, на нього покладалася турбота про матір і незаміжніх сестер.

Перші роки життя дитину виховувала мати. Коли діти ставали старшими, відповідальність за виховання сина брав на себе батько. У Трактаті Кіддушін 1:11 перераховуються обов'язки батька по відношенню до сина: «Він зобов'язаний зробити йому *брїт-міла* (обрізання), викупити у первосвящеників (якщо син первісток), викласти йому Тору, навчити його ремеслу і знайти йому наречену; деякі говорять: він зобов'язаний також навчити його плавати. Раббі Іуда говорить: хто не навчив сина свого ремеслу, навчив його розбою».

Суть єврейської педагогіки визначається словом «*хїнух*» (що означає «виховання»), одне з його значень – уперше щось почати, ознаменувати. Єврейська традиція особливо підкреслює батьківський обов'язок виховувати дітей відповідно до релігійних заповідей і навчати їх Торі: «Оці слова, що Я їх заповідаю тобі сьогодні, мусять бути у твоєму серці. Ти накажеш про них своїм синам і говоритимеш про них, сидівши в хаті й ідучи в дорогу та лягаючи й устаючи; і прив'яжеш їх на знак собі на руку та й вони будуть налобником у тебе між очима, і напишеш їх на одвірках твого дому й на твоїх воротах», «Навчи їх, ваших дітей, розмовляючи про них, коли сидітимеш у хаті й будеш у дорозі, лягаючи та й устаючи» (Второзаконня 6:6-9; 11:18-20). Тора – це фундамент єврейського світосприйняття, скарбниця знань і звід практичних наказів, заповіданих народові на Синаї, духовна спадщина, яку потрібно передати від попереднього покоління наступному, система цінностей, засвоєння якої робить єврея євреєм. Законовчителі Талмуду проповідували, що світ держиться на трьох

основах: «на Торі, на служінні Богу і на благочинних справах». Запалюючи суботні свічки, єврейські матері просили Всевишнього допомогти їм виростити дітей у сьайві Тори.

Єврейські мудреці вважаються основоположниками принципу навчання людини впродовж усього життя: Тора невичерпна, її вивчення «заради неї самої» – основа духовного життя і найбільш гідне заняття для благочестивого єврея «від колиски до могили». У Мішні пропонуються наступні етапи навчання, які є своєрідною періодизацією людського життя: «З п'яти років починають вивчати П'ятикнижжя. У десять років – *Мишну* (Усний Закон). У тринадцять досягають віку виконання заповідей. З п'ятнадцяти років вивчають Талмуд. У вісімнадцять можна одружуватися. У двадцятирічному віці освоюють ремесло. До тридцяти років людина досягає розквіту сил, а до сорока – опановує мудрість. У п'ятдесят можна давати поради іншим. У шістдесят починають старіти, а в сімдесят – сивіють. Вісімдесят років – поважний вік. У дев'яносто людина згинається, а до ста років вона така, неначе вже мертва» (Авот 5:24).

Існувала й інша думка, що освіту дитини слід починати з того моменту, коли вона починає членороздільно говорити. У Торі вказується конкретний вік, у якому дитина повинна приступити до навчання: «Кого вчити знання і кого врозумляти вістю? Немовлят, відлучених від молока, віднятих від грудей». В ашкеназькій колисковій пісні «Янкеле» мати конкретизує образ дитини, указуючи її вік: це «хлопчик, у якого всі зубки», саме той, що «...скоро, Бог дасть, піде до *хейдера* (школи) // І вивчить там *хумеш* і *геморе* (священні книги)...// Саме той хлопчик, що стане талмудистом» і втілить найкращі сподівання всієї родини [4, с. 28]. Так іще у ранньому дитинстві закладався майбутній життєвий сценарій людини: навчання, освіченість, знання священних текстів Тори і Талмуду набувають значення первинних, фундаментальних духовних цінностей, на яких ґрунтується традиційне єврейське виховання. Для батьків немає кращої долі, ніж удостоїтися честі виростити сина-мудреця, сина-праведника (*цадіка*). У пісні «Усі скарби короля» мати висловлює надію на те, що син своїми чеснотами заслужить батькам місце у раю; вона озирає не тільки власне земне життя, але й сягає

думкою по той бік буття: «Якщо коли-небудь мені прийдеться // Вирушити в інший світ, // Брама раю буде // Для мене відкрита, // Бо ти, моє дитя, виростеш // Побожним і добрим. – // І скажуть на тому світі: – // Пустіть матір *цадіка!*» [4, с. 31].

Головна ідея, закладена в єврейському вихованні, полягає в індивідуалізації «*хінух*» з метою розвитку в дитині здорової особистості. Ця педагогічна рекомендація знаходить віддзеркалення у Книзі Приповідок: «Наставляй малого на добру путь, – навіть як постаріється, не зверне з неї» (Приповідок 22:6). Батьки і вихователі повинні діяти в кожному випадку відповідно до особистих якостей дитини; розвивати її характер, підкріплювати здібності й контролювати негативні імпульси, при цьому в жодному випадку їх не руйнуючи. Згідно з ідеями єврейської народної педагогіки, традиційні цінності дитині необхідно прищепити на самому початку її життя, щоб вона привчилася будувати своє життя відповідно до Тори. Особистим прикладом і за допомогою відповідного оточення батьки дають синові або дочці уявлення про такі основоположні цінності іудаїзму, як трепетне ставлення до Всевишнього, пошана старших, справедливість, доброта і працьовитість, любов до ближнього і милосердя до бідняка; проте вирішальне значення надається мудрості [7, с. 79].

Традиційне благословення батькам при народженні дитини «*Ле Тора, ле хупа, ле маасім товім*», тобто побажання удостоїтися честі виростити сина або дочку «для Тори, для *хупи* (весільного балдахіну) і добрих справ», давно стало крилатим у єврейського народу. У цьому виразі концентровано висловлена модель гармонії людського життя, яка поєднує в собі знання духовних першооснов свого народу, щасливий шлюб і активну суспільну діяльність на засадах добра, справедливості й милосердя. Якщо ці побажання збуваються в житті дітей, уважається, що батьки удостоїлися «*нахес фун кіндер*», що у перекладі з ідишу означає «радість, задоволення від дітей», «благословення дітьми». Насамперед у цьому (а не у багатстві і в людських змаганнях, які, за висловом Екклезіасту, лише «марнота й гонитва за вітром») євреї вбачають вираз

Божого благовоління до батьків, які будували родинне й суспільне життя – власне і своїх дітей – відповідно до Тори і заповідей.

Висновки. Історико-педагогічний аналіз і вивчення письмових джерел – актуальні методи етнопедагогіки, які полягають в інтерпретації педагогічних ідей, що містяться в історичних пам'ятках досліджуваних народів і культур. Аналіз класичних текстів із єврейських священних книг, фрагментів талмудичних трактатів, зразків фольклору, висловлювань культурно-освітніх і суспільних діячів доводить, що любов і повага до дитини, авторитет батьків, цінності сімейного життя, добродійність, високий суспільний престиж книжної вченості, освіченості, мудрості становить ядро виховної системи єврейської народної педагогіки. Народ, який, за висловом Нобелівського лауреата Ісаака Башевіса-Зінгера, «не може заснути сам і не дозволяє заснути нікому», упродовж століть замкнений у своєрідному гетто розсіяння, відтворив у педагогічній думці філософію життя і виживання «наляканого людства, що не втрачає надії», ідеал духовно досконалої людини, що живе за законами Тори і благочестя. Цей ідеал був закарбований у національній свідомості ще за часів Другого Храму, відшліфований двохтисячолітньою традицією і загострений у талмудичних дискусіях перших століть нашої ери, пронесений крізь віки приниження і страждань тисячами безвісних «мучеників і святих, мрійників і кабалістів». Цей ідеал виховання полягає в тому, що духовна досконалість, праведне життя, розумовий розвиток, утілені у вивченні святих книг, – єдина мета існування і найвище благо, і ця досконалість дає людині універсальну силу.

У своїй Нобелівській лекції Башевіс-Зінгер, співець переслідуваної меншини з її величезним досвідом життя в злагоді, самообмеженні й людяності, сказав: «Я переконаний, що інші народи можуть багато чого навчитися в євреїв: їх спосіб мислення, їх підходу до виховання дітей, здатності знаходити щастя там, де інші не бачать нічого, окрім убогості й приниження» [1, с. 234]. В епоху глобальних геополітичних і культурних трансформацій людство здатне по-новому сприйняти цей «єврейський спосіб мислення» – тисячолітній досвід виживання в загальнопланетарному будинку, досвід, який передбачає толерантність, уміння

зберігати гідність і доброзичливість у несприятливому і, часом, ворожому оточенні, традиції солідарності й милосердя, пошану до свого минулого, культ книжної вченості й освіченості як основу виховання, любов до дітей і прагнення виростити їх вільними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башевис-Зингер И. Нобелевская речь / И. Башевис-Зингер // Враги. История любви. – М.: Панорама, 2000. – 480 с.
2. Біблія. Святе письмо Старого та Нового Заповіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами (під час Другого Ватиканського Вселенського Собору). – Madrid: Editorial Verbo Divino, 1988. – 1419 с.
3. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Г. Н. Волков. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 168 с.
4. Еврейская народная песня. Антология. – СПб.: Композитор, 1994. – 448 с.
5. Еврейские афоризмы. – М.: Ассоциация «Ротация», 1991. – 207 с.
6. Карташов А. В. Лекции по истории Русской Церкви. – [Электронный ресурс] / А. В. Карташов. Рукописные литографированные конспекты лекций в духовной академии. – СПб., 1901. – 446 с. – Гос. Архив РФ, оп.1, ед. хр.31, л. 419-420. – Режим доступа: http://krotov.info/lib_sec/11_kartashov_1901.htm.
7. Мацнер-Бекерман Ш. Еврейский ребенок. Иудаизм о воспитании детей. Пер. с английского Н. Пурера. – Иерусалим: Амана, 1994. – 181 с.
8. Мудрість народна. Єврейські прислів'я та приказки. – Київ: Дніпро, 1990. – 256 с.
9. Рогозянский А. У истоков педагогики христианства [Электронный ресурс] – А. Рогозянский // Журнал Московской Патриархии. – 2000. – №№3-5. – Режим доступа: <http://www.synergia.itn.ru/kerigma/pedagog/rogoz/stat/ist-ped.htm>.
10. Талмуд. Мишна и Тосефта. Критический перевод Н. Переферковича (в тринадати томах). – С.-Петербург: Издание П. П. Сойкина, 1905 г.
11. Феллер М. Україноиудаїка: правда об українсько-єврейських отношениях. – [Электронный ресурс] / М Феллер. // Мессіанський комітет. – 2010. – Май 26. – Режим доступа: <http://www.messcom.org.ua/2010/05/26/2593/>.
12. Фінберг Л. Українсько-єврейські стосунки: мітологія, що підмінє реальність. – [Электронный ресурс] / Л. Фінберг // Незалежний культурологічний часопис «І». – 1997. – №11. – Режим доступа: [ehhttp://www.ji.lviv.ua/n11texts/finberg.htm](http://www.ji.lviv.ua/n11texts/finberg.htm).